

เส้นทางพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรไทยในอนาคต

ศ.ดร. จริญญา จันทลักษณ์

กิตติเมธีสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

1. การเกษตรไทย : อดีต – ปัจจุบัน – อนาคต

แต่ละวินาที มีคนเกิดใหม่ในโลกเกือบสามล้านคนแล้วปีละเกือบร้อยล้านคน คนกินอาหารวันละสามครั้ง มีข้าว ก๋วยเตี๋ยว เนื้อ นม ไข่ เป็นต้น แต่ปีมีนักวิทยาศาสตร์ได้รับทุนโนเบลกันมากมาย แต่เขาสร้างกล้วยลูกเดียวก็ยังไม่ได้อะไรได้ข้าวก็ต้องพึ่งคนทำนาอยากได้กล้วยก็ต้องพึ่งคนปลูกกล้วย การเกษตรจึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดต่อชีวิตและปากท้องของคนทั้งโลกตั้งแต่เริ่มมีหญิงชาย คู่เดียว จนมีคนล้นโลกถึง 6,500 ล้านคน และมีคนอดอยากยากจนถึง 1,000 ล้านคน

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหากนับตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัย เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.1780, บ้างก็ว่า 1790) ประเทศไทยนั้น “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” “ใครใคร่ค้าค้า ค้าความค้า...” จนมาถึงยุคกรุงศรีอยุธยา ประเทศไทยเข้มแข็งและมีพลังอำนาจด้วยการเกษตร ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้มีการค้าขายข้าวกับประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนไม่อดอยาก เพราะ “มีทรัพย์ในดิน สินในน้ำ” ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์จนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยกลายเป็น “อู่ข้าว อู่น้ำข้ามสหัสวรรษ” เป็น “ครัวโลก” คือ สามารถส่งวัตถุดิบการเกษตร โดยเฉพาะอาหารออกไปเลี้ยงโลก ข้าวยังสามารถผลิต พืชเพื่ออุตสาหกรรม เช่น อ้อย ยางพารา ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง เป็นต้น ถ้าจะกล่าวสั้นๆ เกี่ยวกับ ประเทศไทยกับการเกษตร ก็คงจะกล่าวได้ว่า “ความเจริญเดินตามรอยไถ” ดังพระดำรัสของ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร

แม้ว่าภาคการเกษตรไทยบางส่วนได้พัฒนาไปมาก ธุรกิจการเกษตรเจริญก้าวหน้า ช่วยให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องมีฐานะดี เกิดบริษัทใหญ่ๆ บ้างก็เป็นบริษัทข้ามชาติแต่ ชาวบ้าน ที่ฝรั่งเรียกคลุมๆ ว่า grass root people ก็ยังคงมีฐานะ “หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน” อันเป็นการบรรยายภาพพจน์ของชาวไร่ชาวนา ซึ่งเรียกเป็นภาษาสันสกฤตว่า เกษตรกร ชาวไร่ชาวนาหรือเกษตรกรที่อยู่มาตั้งแต่เริ่มสร้างชาติ ยังดำเนิน วิถีชีวิต เหมือนเดิม คือ ทำมาหากิน อยู่กับการเกษตร ที่ฝรั่งเรียกว่า subsistence agriculture (ไม่ได้เพื่อฝรั่ง แต่เขียนกำกับเพื่อให้ นักวิชาการที่เห่อฝรั่งได้เข้าใจ) นักปราชญ์ไทย หรือ ปราชญ์แห่งแผ่นดิน เช่น ศาสตราจารย์ ระบุ ศาคริก จึงเรียกการเกษตรดั้งเดิมของไทยว่า เกษตรแบบวิถีชีวิต ชาวไร่ชาวนา ดำรงชีวิตโดยอาศัยการเกษตรแบบวิถีชีวิต ซึ่งต่อมานักวิชาการเรียกกัน ต่างๆ นานา เช่น เกษตรเชิงระบบ เกษตรเชิงบูรณาการ เกษตรผสม เกษตรธรรมชาติ หรือ(ระบบ)เกษตรดั้งเดิมแล้วแต่ว่าใครถนัดแบบไหน แต่หมายความว่าเหมือนกัน คือ วิธีการดำรงชีพของเกษตรกร ที่ทำทุกอย่างเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ คือ มีกินมีใช้ หากมีเหลือกินเหลือใช้จึงจะขาย ซึ่งแน่นอนว่า ระบบเกษตรแบบนี้ไม่ใช่การเกษตรเชิงพาณิชย์ หรือการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม

การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็คือ ระบบเกษตรผสมผสานที่เป็นระบบเกษตรดั้งเดิม หากแต่เป็นระบบชัดเจนแน่นอนมากขึ้น เพื่อให้ นักวิชาการเข้าใจได้

ง่าย เพราะระบบเกษตรดั้งเดิมนั้น มีหลากหลายและซับซ้อนยากต่อการทำความเข้าใจของนักวิชาการในระบบราชการที่ไม่ค่อยได้ “เข้าถึง” และคลุกคลีกับชาวบ้าน หากแต่ใช้เวลาส่วนใหญ่สนองนโยบายของผู้บังคับบัญชา แม้จะมีผู้ที่เข้าถึงชาวบ้านบ้างแต่ข้าราชการเหล่านั้นมีอยู่น้อยมาก ในระบบราชการไทย และเขาเหล่านั้นมักจะไม่ค่อยได้ดำรงตำแหน่งสำคัญเพราะ “ไม่เข้าตา” ถ้าแก่ และเสนาบดี ซึ่งปัจจุบันนี้มักรวมอยู่ในบุคคลเดียวกันในระบบราชการเมือง

2. การเกษตรของไทยเป็นมากกว่าเงิน (จีดีพี)

จีดีพี (GDP ย่อมาจาก Gross Domestic Product) คือ เงิน ที่เกิดจากสินค้าที่เข้าสู่ระบบตลาด สินค้าที่ผลิตและใช้บริโภคในครัวเรือน ชีวชีวิตรวมที่ใช้เป็นปุ๋ยนาแรงงานวัวควายใช้ไถนา รมเงาจากต้นไม้ ที่ให้ความร่มเย็นแก่ชีวิต ความมั่นคงด้านจิตใจของชาวบ้าน ที่เห็นข่าวในยุ้งว่าพุงนี้ยังมี ข้าวกิน เห็นวัวความไต่ถุนบ้านว่าเป็นเงินสะสมไว้เป็นมรดกให้ลูกเวลาแต่งงานออกเรือนใหม่ เป็นทุนส่งลูกไปเรียนมหาวิทยาลัย เวลาลูกชายบวชพระมีวัวความเป็นทุนสำหรับงานบวช ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ไม่อยู่ใน จีดีพี เพราะส่วนมากไม่ได้เข้าสู่ระบบตลาด ระบบเศรษฐกิจและถ้าแก่จึงมักมองข้ามการเกษตรแบบนี้ แต่ระบบเกษตรแบบนี้ที่เรียกว่า ระบบเกษตรแบบวิถีชีวิต นั้น มีชีวิตของบ้านอาศัยอยู่กว่า 30 ล้านคน ชีวิตคนหนึ่งคนมีราคาเท่าใด? ห้าร้อยบาท หนึ่งพันบาท...?? ถ้าคิดแบบผู้สมัคร ส.ส. หากถามว่า

ชีวิตรัฐมนตรีเกษตรมีราคาเท่าใด คำตอบที่ได้คงจะแพงมากชีวิตชาวนามีราคาเท่าใด ... คงตอบยาก แต่ชาวนาที่มีคุณธรรมน่าจะมีคุณค่ามากกว่ารัฐมนตรีที่ฉ้อฉลคอร์รัปชัน

ผลผลิตการเกษตรที่เกิดจากเกษตรกรรายย่อย (Smallholder farmer) ในประเทศไทยโดยประมาณ มีดังนี้

การทำนา (ผลิตข้าว)	เกือบ	100	เปอร์เซ็นต์
การทำสวนยาง	ไม่น้อยกว่า	90	เปอร์เซ็นต์
การผลิตพืชไร่	ราว	90-95	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงวัวควาย	ราว	95-100	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงวัวนม	เกือบ	100	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงแพะแกะ		100	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงหมู	ราว	50	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงไก่พื้นเมือง		100	เปอร์เซ็นต์
การเลี้ยงเป็ด	เกือบ	100	เปอร์เซ็นต์

นี้เป็นเพียงตัวอย่างที่ยกมาแสดงพอสังเขปเท่านั้น

นอกจากการเกษตรจะให้ผลผลิตแล้ว ยังให้คุณค่าต่างๆ อีกมากมายที่คนทั่วไปมักมองข้ามหรือมองไม่เห็นและไม่เข้าใจ แต่คุณค่าเหล่านั้นมีความสำคัญต่อความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง อาทิ

- ก. เป็นพื้นฐานด้านความมั่นคงและสวัสดิการสังคมสำหรับชาวชนบท โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาตามหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่มีระบบสวัสดิการสังคมรองรับเหมือนข้าราชการหรือพนักงานบริษัท การเกษตร วิถีชีวิต คือ ระบบสวัสดิการชีวิตที่มีอยู่เพียงอย่างเดียว ในชนบทโดยที่รัฐไม่ต้องลงทุน
- ข. เป็นพื้นฐานที่สร้างความยั่งยืนคงอยู่แห่งถาวรภาพทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของชาติ เพราะการเกษตรวิถีชีวิตช่วยให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีไม่อดอยาก ไม่เครียด มีน้ำใจ อีกทั้งให้สิ่งแวดล้อมที่ดี
- ค. การเกษตรวิถีชีวิตช่วยสนับสนุนการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของชาติ และช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและหลากหลายทางพันธุกรรมดังจะเห็นได้ว่า เพลงการละเล่น ประเพณีไทยต่างๆ รวมทั้งภาษาไทยก็มีรากเหง้ามาจากสังคมชนบท
- จ. เป็นระบบที่สนับสนุนหลักการเศรษฐกิจพอเพียงและความเท่าเทียมทางสังคมให้โอกาส การมีงานทำแก่ สตรี เด็ก และคนชรา
- ฉ. เป็นฐานแห่งความมั่นคงด้านอาหารของชาติทำให้คนในชาติรอดพ้นจากทุกข์ภัย
- ช. ช่วยให้คนชนบทมีฐานะดีขึ้น หลุดพ้นจากความยากจนได้
- ซ. ช่วยยกระดับคุณภาพด้านจิตใจทำให้คนชนบทมีน้ำใจดี รักสันโดษ มีความสุขง่าย โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการบริโภคและวัตถุฟุ่มเฟือยเหมือนคนในเมือง แม้ว่าชาวไร่ชาวนาจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าจวนพ่อค้าร่ำรวยมหาศาล แต่สังคมเกษตรและสังคมชนบทก็ยังสามารถอยู่ได้ เพราะคนชนบทมีคุณภาพทางจิตใจที่มีศีลธรรมและใกล้ชิดศาสนา

3. เป้าหมายและวิสัยทัศน์ของงานส่งเสริมการเกษตร

ดังได้กล่าวมาโดยละเอียด ในตอนที่หนึ่งและตอนที่สอง ก็คงจะตอบได้อย่างชัดเจนว่า งานและเป้าหมาย ของนักส่งเสริมการเกษตรนั้นอยู่ที่คนไทยกว่า 30 ล้านคน ที่เป็นเกษตรกรรายย่อย โดยเฉพาะเกษตรกรตามหมู่บ้านชนบท ที่อาศัยการเกษตรวิถีชีวิต (Subsistence agriculture) เป็นเครื่องดำรงชีวิตหรือเครื่องทำมาหากิน ไม่ใช่อาศัยการเกษตรเชิงพาณิชย์ เพราะการเกษตรเชิงพาณิชย์นั้นสามารถจ้างบัณฑิตเกษตรไปเป็นลูกจ้างและใช้ความรู้ความชำนาญ รวมทั้งเทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต

การเกษตรวิถีชีวิตเป็นการเกษตรเชิงระบบที่มีชีวิตคนเป็นจุดศูนย์กลาง ชาวบ้านทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัว โดยสามารถพึ่งตนเองได้ พึ่งปัจจัยภายนอกให้น้อย ทำงานเพื่อพอมีพอกินแล้วพัฒนาให้มีฐานะมั่นคง อยู่ดีกินดี จนในที่สุดมีฐานะดีถึงระดับ มั่งมีศรีสุข ชาวบ้านเริ่มต้นด้วยการทำนาเพราะต้องกินข้าว เลี้ยงควายไว้ไถนาช่วยทุ่นแรงและให้ควายกินฟางข้าวและหญ้าในนาหลังเก็บเกี่ยว รวบๆ บ้านปลูกไม้ผลไม้อินต้น เช่น มะพร้าว มะขาม มะม่วง มีผลกินได้ ปลูกไผ่ ยาง หนุ่ย และสารพัดไม้อินต้น ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ขุดบ่อเลี้ยงปลา ปลูกผักบุ้ง ผักกระเฉดในน้ำ ปลูกและเลี้ยงสารพัดอย่าง เรียกว่า เกษตรเชิงระบบ เพราะองค์ประกอบในระบบนั้นพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้เกิดผลสูงสุดในการสนับสนุน ชีวิตคน จึงเป็นระบบเพื่อชีวิตหรือวิถีชีวิต นอกจากคนมีชีวิตด้วยการ กิน อยู่ นุ่งห่ม แล้วยังมี เกมกีฬา ไก่ชน วัวชน และการละเล่นต่างๆ ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็เก็บสมุนไพรรอบบ้านหรือในป่ามารักษา

ชีวิตคนและธรรมชาติจึงอยู่ร่วมกัน บางแห่งมีป่าชุมชนที่อนุรักษ์ไว้ใช้ร่วมกันเป็นสมบัติสาธารณะ มีคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม และสร้างความร่วมมือร่วมใจของชุมชนอีกด้วย

นักส่งเสริมการเกษตร จึงต้องมีความสามารถพิเศษ คือ เป็นผู้รู้รอบ และรอบรู้สามารถวิเคราะห์ วิจัยการเกษตรเชิงระบบในบริบทของชีวิตคนในระบบสังคมชุมชนชนบท และความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมภายนอกกับองค์ประกอบภายในของระบบการเกษตร เช่น ปัจจัยด้านการตลาด ราคาสินค้า นโยบายและกฎหมายที่อาจกระทบต่อการเกษตร การสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร เช่น การรวมกลุ่ม การสหกรณ์ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย ออมสินชุมชน ฯลฯ ดังนั้น **งานส่งเสริมการเกษตรจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ ตั้งแต่ด้านเทคนิคไปจนถึงด้านพัฒนาการเกษตร และพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ โดยมีชีวิตคนในระบบเกษตรวิถีชีวิตเป็นเป้าหมายสำคัญ**

4. งานส่งเสริมการเกษตรในอนาคต

เมื่อเป้าหมายหลักในงานส่งเสริมการเกษตร คือชีวิตคนกว่า 30 ล้านคน ที่ดำรงชีพด้วยการเกษตรแบบวิถีชีวิต นักส่งเสริมการเกษตรจึงจำเป็นต้องเรียนรู้กลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ที่สำคัญ และตรงตามความต้องการหรือปัญหาของชาวบ้านในชนบทและเกษตรกรรายย่อย ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์สำคัญบางประการในการดำเนินงานของนักส่งเสริมการเกษตร

1. การเกษตรเชิงระบบ (System agriculture) นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีความเข้าใจ อย่างลึกซึ้งและจริงจัง ด้วยการสัมผัสด้วยตนเองเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของชาวบ้านและพลวัตรของการเกษตรเชิงระบบ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในระบบทั้งที่เป็นทางเทคนิคหรือเป็นรูปธรรมและไม่เป็นรูปธรรม อาทิ ความสัมพันธ์ทางสังคมประเพณี เป็นต้น เช่นต้องเข้าใจว่าเหตุใดชาวบ้านบางท้องถิ่นจึงนิยมเลี้ยงหมูสีดำ หรือทำไมชาวบ้านภาคอีสานจึงไม่นิยมเลี้ยงควายเผือก แต่ถ้าวางรายเคยชอบเลี้ยงควายเผือก ฯลฯ นักส่งเสริมจึงต้องเป็นผู้รอบรู้ และมีความตระหนักรู้อย่างชัดแจ้งในความสัมพันธ์ของเกษตรเชิงระบบ หรือเกษตรวิถีชีวิต เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของพืช สัตว์ ไม้ยืนต้น ป่า การเลี้ยงสัตว์ น้ำ และชีวิตคน

2. งานวิจัยเพื่อพัฒนา นักส่งเสริมต้องมีความเชี่ยวชาญในหลักการของการวิจัยเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีไปสู่การปรับใช้โดยเกษตรกร งานวิจัยแบบนี้ต้องตั้งโจทย์จากชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน โดยมีชาวบ้านหรือชีวิตคนเป็นศูนย์กลาง เป็นงานวิจัยอันเป็นความต้องการของชาวบ้าน ไม่ใช่งานวิจัยที่คิดโดยนักวิชาการและทำตามปัญหาที่ตนถนัดเพราะเคยเรียนมา งานวิจัยแบบนี้มักเป็นงานวิจัยประยุกต์ (applied research) หรืองานวิจัยปรับใช้ (adaptive research) ซึ่งต้องมีแนวคิดหรือประเด็น (issue) ทางสังคมเศรษฐกิจเข้ามาประกอบเสมอ ทำให้งานวิจัยมีความยุ่งยากซับซ้อนและมี ตัวแปรที่ควบคุมได้ยากอยู่มาก นักส่งเสริมการเกษตรจึงต้องมีความรู้ทั้งทางเทคนิคและทางพฤติกรรมและสังคมวิทยาชุมชน

3. เครือข่าย-ความเชื่อมโยง-การร่วมทีม กับนักวิจัยเฉพาะด้าน โดยมีนักส่งเสริมเป็น ผู้ประสานงานการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน นอกจากจะใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว ซึ่งส่วนมากมาจากต่างประเทศและมักใช้กันที่ไม่ได้ จำเป็นต้องปรับแต่ง เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่นำเข้ามาจากประเทศ ที่มีอากาศอบอุ่น เมื่อมาอยู่ในบรรยากาศเขตร้อนชื้นอย่างประเทศไทย พันธุ์ที่เคยให้ผลผลิตสูงก็กลับไม่ได้ผลดีต้องปรับปรุงกันใหม่ เป็นต้น นักส่งเสริมการเกษตรจึงจำเป็นต้องร่วมมือกับนักปรับปรุงพันธุ์และนักพันธุศาสตร์ ตลอดจน

นักวิชาการเฉพาะทางอื่นเพื่อปรับปรุงพัฒนาให้พันธุ์พืชหรือสัตว์นั้นๆ มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมากขึ้น

4. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพัฒนาการเกษตรรายย่อย นักส่งเสริมการเกษตรต้องเล็งเห็นความสำคัญอย่างลึกซึ้งของหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นผลสัมฤทธิ์เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของคนมากกว่าการหาเงิน มุ่งให้ชาวบ้านดำเนินชีวิตในทางสายกลาง รู้จักแนวทางการผลิตที่มุ่ง **ความพอเพียง** คือได้ผลผลิตคุ้มค่าแต่ไม่จำเป็นต้องสูงสุด โดยต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรและไม่ทำลายคุณภาพของสิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นต้องดำเนินการตามหลัก 3 ประการ คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัว ในยามที่มีเหตุกระทบจากภายนอก นักส่งเสริมจะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งจริงๆ และตระหนักในความสำคัญของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีต่อการพัฒนาการเกษตรแบบวิถีชีวิต เพื่อให้เกษตรกรมีชีวิตที่ดีมีความสุข และเกิดความสันติสุขของสังคม

5. การเกษตรยั่งยืน (sustainable agriculture) ระบบเกษตรวิถีชีวิตเป็นระบบเดียวที่สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะดิน น้ำ ลม ไฟ (พลังงาน) สามารถอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะพืช และ สัตว์พื้นเมือง เช่น พืชสมุนไพร พืชป่า เช่น หวาย เปล้าน้อย กล้วยไม้ ย่านลิเภา สัตว์พื้นเมือง เช่น ไกชน วัวชน วัวขาวลำพูน เป็นต้น ในขณะที่เกษตรเชิงพาณิชย์ได้ทำลายสัตว์และพืชพื้นเมืองอย่างรวดเร็ว **เทคนิคการเกษตรอินทรีย์** เป็นตัวอย่างหนึ่งของการใช้หลักการการเกษตรยั่งยืน

6. งานส่งเสริมการเกษตรแบบบูรณาการ ยุทธศาสตร์นี้อาจทำได้ยาก เพราะองค์กร ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรมีการแบ่งแยกเป็นกรม ที่เกี่ยวกับพืช สัตว์ ประมง ป่าไม้ ทำให้ ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจแบบบูรณาการ หรือในลักษณะองค์รวม (holistic approach) ได้ อย่างไรก็ดี หากการส่งเสริมการเกษตรยึดเป้าหมายชุมชนเป็นหลัก งานส่งเสริมแบบบูรณาการก็ย่อมเกิดขึ้นได้ แต่ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกๆ ส่วนต้องมีใจกว้างและยึดชาวบ้านและชุมชนเป็นหลักหรือโฟกัส และมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เป็นการดำเนินงานแบบฉาบฉวยเพื่อผลทางการเมืองเท่านั้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จำเป็นต้องทำงานแบบบูรณาการ และมุ่งพัฒนาชีวิตเกษตรกรรายย่อยอย่างจริงจังและจริงใจจริงๆ

5. นักส่งเสริมการเกษตรในฝัน (ในอนาคต)

นักส่งเสริมการเกษตรต้องเป็นผู้มีจิตวิญญาณของนักพัฒนาที่มีชาวบ้านอยู่ในหัวใจ ต้องเป็นคนที่เรียกว่า “ตื่นตาดิน” คนเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องยึดหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ **เข้าถึง-เข้าใจ-และพัฒนา** นักส่งเสริมการเกษตรต้องเป็นผู้มีความเสียสละมุ่งมั่นในการช่วยยกระดับชีวิตชาวบ้านและต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญดังนี้ คือ

- ต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ (แสวงหา knowledge)
- มีความเสียสละเพื่อสังคม (altruism)
- มีความมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว (strength) ต่อสิ่งล่อใจด้านการเงิน
- มีศีลธรรม (ethics) ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ตัว
- มีความน่าเชื่อถือ (trustworthiness) และเป็นที่ยิ่งของชาวบ้านได้ ไม่ยอมขายจิตวิญญาณ

- มีความสำนึกต่อสังคม (social awareness) เห็นความเป็นธรรมในสังคมว่ามีค่าต่อชีวิตรวมถึงความสำนึกในการตอบแทนบุญคุณแผ่นดินเกิด
- สามารถทำงานให้เกิดสัมฤทธิ์ผล (achievement) อย่างแท้จริง ไม่ฉาบฉวย
- มีความรับผิดชอบ (responsibility) สูง
- ทำงานอย่างโปร่งใส (transparency) ไม่คดโกง ไม่เห็นแก่เงิน ไม่คอร์รัปชัน

นักส่งเสริมในอนาคต หรือในฝันจึงมีคุณลักษณะองค์รวมสรุปได้ว่าเป็น **KASETSART*** ไม่ขายจิตวิญญาณ ไม่ขายเกษตรกร และไม่ขายชาติ (*KASETSART คือ จิตวิญญาณของนักส่งเสริม มาจากอักษรย่อตั้งที่ไม่อธิบาย)

จรัส จันทลักษณ์